

Добір респондентів

Основну увагу ми приділили опитуванню мисливствознавців, егерів, рибалок-сіткарів, старожилів, співробітників заповідних об'єктів, браконьєрів. Особливу увагу приділяли опитуванню фахівців з державних лісомисливських господарств (ДЛМГ = «ГЛОХ»). При опитуванні звертали увагу на досвід роботи в терені, особисті зустрічі з видом, обставини знахідок хохулі, перспективні місця пошуків, причини зникнення виду.

Важливо зазначити, що інтерес до анкетування дуже малий. Більшість респондентів неохоче розповідають, деякі схильні до відвертої фантазії, посвячені в проблему дуже стримано розповідають про свої успіхи. Найцінніша інформація надходить від мисливствознавців та браконьєрів, проте ті й інші остерігаються санкцій щодо відлову червонокнижного виду. Найважливіша інформація отримана від двох груп респондентів: про стан угідь — від зоологів та природоохоронців, про колишнє поширення і причини згасання популяції — від колишніх мисливствознавців і старожилів.

Автори «результативних» анкет

Найлегше було отримати інформацію від старших людей (що зараз на пенсії), які раніше були мисливцями, мисливствознавцями, рибалками, які від дідів-прадідів користувалися дарами природи, зокрема і хохулевим хутром. Звичайно більшість з них добре знає про хохулю і охоче розповідає про зустрічі з видом, яким цікавляться приїжджі фахівці. Найповніша інформація поступала від людей віком не менше 45–50 років, які були знайомі з видом у час, коли той був звичайним мешканцем заплави.

Обсяг анкетування

Загалом нами складено близько 80 протоколів-анкет, в яких викладено результати наших бесід з постійними користувачами природних ресурсів заплави — рибалками, мисливцями, працівниками держлісгоспів тощо. Таке опитування проведено нами вздовж всього маршруту експедиції, особливо поблизу місць, звідки раніше надходила інформація про вид. В усіх випадках, коли це було можливо, ми проводили опитування в терені і пропонували респондентам показати нам місця реєстрації хохулі. Зміст результативних анкет викладено в наступному розділі.

Ігор Загороднюк

ОГЛЯД ПОВІДОМЛЕНЬ РЕЗИДЕНТІВ

Загальні зауваги

В цьому розділі викладено результати анкетування резидентів про знахідки хохулі на Дінці або про відсутність виду. Тут наведено лише дані, отримані від респондентів, які орієнтуються у темі дослідження і знають відмінності хохулі від інших біляводних ссавців. Разом нами отримано 28 «результативних» анкет. Сумнівні і суперечні дані не враховувались (на кшталт «колись хтось згадував»). Інформація наводиться окремо для кожної із досліджених ділянок заплави. Розглянуто такі 6 ділянок, межі яких загалом відповідають гірлам найбільших лівих приток Дінця (після назв вказано число результативних анкет, зміст яких наводиться далі):

- 1) ділянка: низов'я Осколу поблизу «Святі гори» — 2 анкети;
- 2) ділянка: Оскол–Жеребець біля НПП «Святі гори» — 6 анкет;
- 3) ділянка: Оскол–Жеребець біля «Крейдяної Флори» — 5 анкет;
- 4) ділянка: Кременська (Жеребець–Красна) — 6 анкет;
- 5) ділянка: «середня» (Красна–Айдар) — 4 анкети;
- 6) ділянка: Кондрашівська (Айдар–Деркул) — 5 анкет;
- 7) басейн Дінця загалом (точка зору зоологів) — 2 анкети.

Верхня ділянка (Оскол–Жеребець)

Заплава Осколу (лівий приток Дінця)

Інформація 1–1. *Місце і дата:* с. Іллічівка, Краснолиманський р-н, Донецька обл., 07/01 (запис С. Лиманський). *Респонденти:* Жителі с. Іллічівка, що родом з Радьківських Пісок на Осколі (Харківщина).

Ключові дані: Місцеві жителі, родом з Радьківських Пісок, добре пам'ятають, як 1954 р. їхні батьки на заплавахних луках проти сіл Радьківка і Горохівка, що на Осколі, ловили хохуль і робили з того хутра шапки і рукавиці.

Коментар: Дані свідчать про колишнє поширення виду в р. Оскол і про активний промисел хохулі місцевим населенням.

Інформація 1–2. *Місце і дата:* Київ, про знахідки виду на Харківщині, 11/01 (запис І. Загороднюка). *Респондент:* Товпинець Микола Миколайович, зоолог Кримської СЕС, родом з Осколу (бл. 40–45 р.).

Ключові дані: Хохулю добре знає. У молоді роки часто бував на Осколі у с. Піски-Радківські. Сама річка була малою, до 3 м шириною, а заплава — доволі широкою. У 1957–59 рр. тут збудували Краснооскольське водосховище, в результаті чого значну частину заплавних озер знищили. Останні знахідки, про які пам'ятає резидент, були влітку 1965 р.: тоді кілька екземплярів респондент бачив у здобичі браконьєрів. Пізніших даних немає.

Коментар: Вид, можливо, був тут і далі, проте інформація відсутня. Зараз всі ці місця трансформовано, вид тут напевно відсутній.

Дільниця Оскол–Жеребець біля НПП «Святі гори»

Інформація 2–1. *Місце і дата:* окол. с. Богородичне та т/б «Сосенки» поблизу НПП «Святі Гори», Краснолиманський р-н, Донецька обл., 28/06/01 (запис І. Загороднюка і О. Кондратенко). *Респонденти:* (1) рибалка з сином, бл. 40 р.; (2) два досвідчені рибалки з вудками (бл. 45–50 р.).

Ключові дані: Хохулю ніколи не бачив і про знахідки цього виду на Дінці не чув, проте відразу признав на рисунках. Знає лише про ондатру і бобра. Скаржився на тотальну приватизацію озер, через що і рибу немає тепер де ловити, і дикої природи стає все менше. Радив звернутись до мисливців братів Соколових в с. Богородичне. Два інші рибалки нічого про хохулю не чули, хоча активно рибалять тут вже не перший рік.

Коментар: Рибалки-вудильники могли лише чути про чиїсь знахідки звіра. До того ж, 40–50-річні не могли застати хохулю у час її «розквіту».

Інформація 2–2. *Місце і дата:* Національний парк «Святі Гори». Краснолиманський р-н, Донецька обл., 07–08/01 (анкета надіслана В. Дьяковим). *Респонденти:* Лісник В. В. Ілейко і співробітник Парку Л. Я. Чупак.

Ключові дані: Згадані в попередній анкеті «брати Соколови» займаються рибалкою і полюванням обмежено і нічого не повідомили. Серед інших опитувань, проведених В. Дьяковим, вирізняються два. Перше: Весною 1996 р. лісник В. В. Ілейко, житель с. Богородичне, зустрів звіра під час розливу Дінця; живого, на затоках між масивом Теплинської лісової дачі та Дінцем. Звір описаний як «подібний до пацюка, а ніс — довгий, як хобот». Друга інформація: Л. Я. Чупак, інженер по рекреації НПП «Святі Гори», повідомив, що хохулю сам не бачив, проте її бачив односельчан 4–5 років тому [тобто 1996–1997 рр.], бачив живцем, «в районі Вединихи».

Коментар: Інформація не пряма і надійшла від людей, які напевно не знають хохулю. В обох випадках мова іде про спостереження 1996 року, що, можливо, базується на одному і тому ж первинному факті.

Інформація 2–3. *Місце і дата:* Національний парк «Святі Гори». Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (анкета заповнена і надіслана респондентом). *Респондент:* В. Дьяков, науковий співробітник НПП «Святі Гори».

В. Дьяков добре знає вид і провів ретельні пошуки. Зокрема, взимку 23–25.01 та 6.02.2001 в ясну погоду по чистоту і прозору тонкому льоду обстежено заплавні озера і болота у Святогірському і Дробишівському лісництвах (Краснолиманський р-н), тобто вздовж Дінця від межі з Харківщиною до рівня с. Маяки. Умови обстеження були унікальними, дно водойм добре проглядалось, проте слідів перебування хохулі не виявлено. Заплавні озера дуже схожі на місця мешкання хохулі у Хоперському заповіднику, забезпеченні великою кількістю молюсків і водних комах, але густо заселені ондатрою. Перспективними для обстеження є «Чернецькі озера» в Краснолиманському лісництві (його південна частина, кв. 143–147) та заплава р. Чорний Жеребець (Ямпільське лісництво, кв. 72, 97, 117, 119 і суміжні території).

Коментар: Це єдиний вдало проведений зимовий огляд водойм у всьому басейні, до того ж дуже досвідченим природознавцем. Отримані результати свідчать про відсутність виду, незважаючи на наявність досить вигідних (на людське око) умов для його існування.

Інформація 2–4. *Місце і дата:* оз. Москвине і оз. Кругле в окол. с. Брусівка Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Іван Авдійович та Ірина Миколаївна, рибалки, вік бл. 40 років.

Ключові дані: Ловлять рибу протягом кількох років активно сітками («зі смаком», для себе), проте ні самі вони, ні їхні знайомі рибалки такого звіра ніколи не зустрічали і ніколи про нього не казали. Ондатра тут є і часто втрапляє в тенета. На річці є бобри, проте звіра, схожого на показаного на рисунках і описаного зоологами, тут напевно немає, принаймні немає тепер. Схоже, і раніше про такого звіра тут не було (не згадували).

Коментар: Ясно, що зараз хохулі тут немає, і була вона не пізніше, ніж 10–15 років тому (1 людське покоління, знову проблема знань про колишню фауну у 35–40-річних респондентів).

Інформація 2–5. *Місце і дата:* егерський кордон в лісі біля озера, окол. с. Брусівка, Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (запис О. Байдака та І. Загороднюка). *Респондент:* дружина егеря, бл. 40–50 років.

Ключові дані: На озері Підпісочне багато різної живності, озеро дуже багате і добре годує. Тут практикується лов ставними тенетами. Є різні водні звірі, що нападають на гусей, але про хохулю ніхто дотепер не згадував. Радить звернутись до лісника Іллі Пикуля в с. Брусівка, який (приїхав з Білорусі) є тут найкращим знавцем місцевої фауни і заплави.

Коментар: Рибалка-вудильник, який міг лише чути про чийсь знахідки звіра. До того ж, 35–40-річні резиденти навряд чи могли застати хохулю.

Інформація 2–6. *Місце і дата:* с. Брусівка, Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Пикуль Ілля Михайлович, лісник Краснолиманського лісництва, до 40 р.

Ключові дані: За 8 років спостережень (робота, рибалка) хохулю не спостерігав жодного разу. Для цих місць характерна дуже висока чисельність ондатри і бобра, є норка, видри мало. Хохуля, можливо, є нижче за течією Дінця,десь в районі сіл Крива Лука, Іллічівка, Дронівка і далі в напрямку Серебрянки. Тут у Брусівці і вище за течією хохулі немає і, судячи за розповідями старожилів, раніше теж не було.

Коментар: Очевидно, що цей природознавець знав би про хохуля, якби вона тут зараз була, його окомірні оцінки якості угідь подібні нашим, місцевість для хохулі не найкраща, а рівень «освоєння» озер доволі високий.

Дільниця Оскол–Жеребець біля «Крейдяної Флори»

Інформація 3–1. *Місце і дата:* с. Мала Піскунівка (Корсунівка), Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (запис М. Колеснікова). *Респондент:* Северін Анатолій Дмитрович, старший егер заповідника «Крейдяна флора», вік близько 30 (?) років.

Ключові дані: Про хохулю чув, проте ніколи не бачив і в цих місцях навіть не очікував. Якщо шукати вид, то лише на протилежному (лівому) березі Дінця, тут таких озер і умов, про які йде мова, немає. Є багато іншої цікавої живності, в тому числі із ссавців, проте не хохуля.

Коментар: Досвідчений природознавець, який добре знає місцеву фауну, проте за час роботи тут (до 10 років) про хохулю навіть не чув. Рекомендував звернутись до «братів Валікових[?]», яких ми не знайшли.

Інформація 3–2. *Місце і дата:* с. Мала Піскунівка (Корсунівка), Краснолиманський р-н, Донецька обл., 29/06/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Назаренко Микола Прохорович, колишній егер заповідника «Крейдяна флора», вік 70 років.

Ключові дані: Хохулю знає добре. Раніше вона траплялась у тенета, проте в останні роки не зустрічається. Років 10–15 назад [1985–90? рр.] рибаки ще казали, що вона є, проте її мало. Спеціально на неї не полювали.

Коментар: Вид тут реєстрували лише за випадковими (проте регулярними) відловами в рибачькі сітки. Схоже, тут вид зберігався довго, проте не він пережив час кризи кінця 80-х і початку 90-х років. Відвідані нами місця являють собою жалюгідну картину руйнації і зневоднення заплави.

Інформація 3–3. *Місце і дата:* с. Іллічівка (1 км від Дінця), Краснолиманський р-н, Донецька обл., 30/06/01 (запис Т. Соловйової та О. Кондратенко). *Респондент:* Лиманський Сергій Вікторович, керівник відділення «Крейдяна флора» Українського степового природного заповідника, бл. 30–35 рр.

Ключові дані: Хохуля з району «Крейдяної флори» зараз невідома (принаймні за 10 останніх років); за уточненнями радив звернутись до І. Ролитного. За розповідями старожилів, її регулярно відловлювали ставними сітками у 50–60 рр. в заплавах озера правого берега (з боку села). Інформація від місцевих жителів про давні знахідки на Осколі наведена окремо (вище).

Коментар: місцевість не перспективна, вид тут давно зник.

Інформація 3–4. *Місце і дата:* с. Іллічівка, Краснолиманський р-н, Донецька обл., 30/06/01 (запис Т. Соловйової). *Респондент:* Ролитний Іван Павлович, місцевий житель, 77 років (старожил–природолоб).

Ключові дані: Хохулю знає добре. Її ловив у 50-х рр., зокрема, у 51–52 рр. Пам'ятає, як одного разу (пізніше?) одна особина втрапила в тенета на оз. Глибокому (за мостом ліворуч). Слідів перебування ніколи не спостерігав.

Коментар: Схоже, вид на цій дільниці ніколи не був чисельним, тут його не промишляли і знали лише за поодинокими відловами у рибачькі тенета.

Інформація 3–5. *Місце і дата:* с. Іллічівка, Краснолиманський р-н, Донецька обл., 07/01 (запис С. Лиманського). *Респондент:* Г. Г. Воліков, місцевий старожил, рибалка, 71 рік.

Ключові дані: Хохулю знає. У 1957–58 рр. ловив рибу на мілких озерах в околицях с. Іллічівки з допомогою «кошелів». Тоді здобув одну хохулю. Після того цей звір ніколи не траплявся, і респондент не пам'ятає, щоб десь ще після того його бачив. Слідів перебування не спостерігав.

Коментар: Схоже, вид на цій дільниці ніколи не був чисельним, тут його не промишляли і знали лише за поодинокими відловами у тенета.

Рис. 5. Найбільші озера Кременської ділянки заплави Сіверського Дінця, на якій раніше існувало хохулеве господарство. Заплавні озера показано чорним, пересохлі ділянки старого русла — білим (за: [Скоробогатов, 2002], зі змінами). Видно, що заплавні озера являють собою низку стариць, яка відтворює старе русло. [Largest floodplain lakes of the Kremynna section of the Siverskiy Donets river, where the Desman farm was organised in the middle of the 20 century].

Кременська ділянка (Жеребець–Красна)

Інформація 4-1. *Місце і дата:* про хохулю на Жеребці, листом з Донецька, серпень 2001 (запис Д. Пилипенко). *Респондент:* лісник із с. Прилипок і рибалка, що часто рибалить у заплаві р. Жеребець.

Ключові дані: Хохулю знають добре. Лісник із Прилипок вказує, що щорічно в сітки браконьєрів потрапляє 1–2 особини; даних про дати і місця відлову не повідомив. Місцевий рибалка повідомив, що в розлив Жеребця бачив на прикорні дерева живу хохулю, яку він добре знає після того, як побував (працював?) у Хоперському [?] заповіднику.

Коментар: с. Прилипок на мапі не знайдено, і його місцезнаходження залишається невідомим (заплава Жеребця?). Обидві вказівки не супроводжені датами, проте мова напевно йде про нещодавні знахідки.

Інформація 4-2. *Місце і дата:* смт. Кременна 2, Веригінське лісництво, Луганська обл., 30/06/01 (запис І. Загороднюк). *Респондент:* Шушняк Юрій Іванович, мисливствознавець Кременського ДЛМГ, бл. 40 р.

Ключові дані: Працює в Кременському ДЛМГ з 1978 р., був єгерем, активно полює по копитним і хутровому звіру, вивчив до тонкощів життєдіяльність норки річкової та ондатри. Слідів перебування хохулі за ці роки (тобто останні 20–25 років) не зустрічав і самого звіра не бачив. Від старих досвідчених мисливців чув, що такий звір був тут у 50–60-х роках.

Коментар: Наше спілкування з п. Шушняком свідчить, що він знає про вид, проте не відомо, чи він дійсно не зустрічав хохулю, чи уникає можливих проблем. Вдома має колекцію трофеїв, проте хохулі немає.

Інформація 4-3. *Місце і дата:* с. Кременна, Луганська обл., 30/06/01 (запис І. Загороднюка). *Респондент:* Фесенко Володимир Ілліч, 20 років був єгерем у Кременському ДЛМГ, пенсіонер, 60–65 рр. (вул. Піддубна 21).

Ключові дані: До виходу на пенсію — 20 років досвіду єгеря, мисливця і рибалки. Хохулю добре знає, бачив сам лише раз: влітку приблизно у 1969–1971 р. на озері Попове–Ліньове, коли звір заплутався у рибачку сітку. Приблизно у 1975–76 рр. за цим звіром приїжджали з Києва, проте не знайшли. На думку респондента, його тут тепер і не може бути. Причинами зникнення хохулі вважає забруднення вод «хімією» і припинення повеней (останні 7 років озера не з'єднуються в річку і не поповнюють свою воду). Раніше всі знали слово «хохуля», тепер тільки старі люди пам'ятають. Раніше ловили на озерах набагато менше, на всю Кременну було 1–2 справжніх рибалки, які і далеко не ходили. Стали всі активно ловити десь з 80-го року, коли на селі з'явився свій автотранспорт і стали активно ловити з сітками.

Коментар: Після аналізу всіх анкет ясно, що ці записи — одні з найважливіших як щодо останніх знахідок виду в Кременній, так і щодо причин його зникнення (згасання) на цій частині заплави і на Дівці загалом.

Інформація 4-4. *Місце і дата:* смт. Кременна, Луганська обл., 1/07/01 (запис І. Загороднюк та Т. Соловйова). *Респондент:* Паномаренко Едуард Сергійович, боєць пожежно-хімічної станції при лісгоспі, 22 р.

Ключові дані: Близько 10 років тому (91–92 рр.) спостерігав [під час рибалки?] на траві в комишах на оз. Підпісочне. Кілька років тому (близько 95 р.) розповідали про дивного звіра («мужики, ми таке бачили!»), якого зустріли вранці на системі озер старого русла Дінця — Довгеньке, Підпісочне, Перерва на сплаву, Кругле, Мертвий Донець⁵ — які мають багато ям і тоді з'єднувалися у розлив. В серпні десь 95 р. одна дивна тварина (ондатру знають) потрапила в бредень на оз. біля табору «Соснова Роща», яке тепер, схоже, висохло (по бетонці в бік санаторію «Озерний»).

Коментар: інформація подібна тій, яку повідомив Д. Пилипенко (див. вище), проте: жодного прямого спостереження чи особистої знахідки.

⁵ Згадані озера Підпісочне і Кругле, очевидно, відносяться до розташованої вище Іллічівської групи, а не Кременської. Можна припустити, що респондент і його колеги рибалять з транспортним забезпеченням, хоча не виключено, що існують подібні назви у різних озерах.

Інформація 4–5. *Місце і дата:* оз. Клешня поблизу смт. Кремінна, Луганська обл., 1/07/01 (запис І. Загороднюк). *Респондент:* браконьєр (?) на ровері, що спокійно чекає нашого від'їзду, 45–50 рр.

Ключові дані: Щось чув, проте нічого не знає (?). Каже, що живності стало в останні десятиліття значно менше, із звірів у воді живе лише ондатра.

Коментар: Очевидно, десь на озері стоять сітки, про звіра мав би знати, у спілкуванні дуже обережний, його цікавить тільки риба.

Інформація 4–6. *Місце і дата:* оз. Клешня поблизу с. Кремінна, Луганська обл., 1/07/01 (запис І. Загороднюка, О. Байдака). *Респонденти:* Нагірний Віктор Іванович — працівник Кремінського ДЛМГ та його колега на авто, виставили сітки на озері, близько 45–50 рр.

Ключові дані: Працювали тут 3–4 роки тому (тобто 1996–1997) на будівництві насипної дороги, помалу ловили сіткою рибу. «Було під осінь... Потрапило щось дивне, пальці як у качки... Що, я ондатри не бачив?... Як того звіра звуть, не знаю (казали щось схоже на «вухоль»). Тепер 5 років немає розливу. Щоб озера не пересихали, рили канал із Жеребця».

Коментар: Інформація не точна, після розгляду рисунків підтвердив, що ловив саме хохулю. Місце лову, відвідане разом з ним, являє собою глибоку і вузьку передскидну частину озера, мало схожу на біотоп хохулі.

«Середня» ділянка (Красна–Айдар)

Інформація 5–1. *Місце і дата:* с. Боброве, недалеко від м. Сіверодонецька, Луганська обл., 02/07/01 (запис І. Загороднюка). *Респонденти:* два сусіди біля хати, рибалки, бл. 50 рр.

Ключові дані: Хохуля була в Бобровому озері «років 20 тому», «як бігав пацаном» [отже, років 30–35 тому, тобто бл. 1965–70 р.]. Звіра добре пам'ятаю: менший від ондатри, хутро сіре, хвіст плескатий. Ондатра з'явилась десь у 1979–1980 рр. Хохулю регулярно зустрічали в озері і криницях, поки не стали качати воду. Раніше часто потрапляла у «вентерю». Підійшла жіночка, яка розповіла: батько їх завжди ловив і робив з них хутрові панчохи в чоботи; раніше їх було вдосталь. Радять звернутися за до М. Соловйова.

Коментар: Інформація важлива для уточнення часу з огляду на традиційні місцеві форми використання хохулі як хутрового звіра. Таке використання не вело до перепромислу, якщо робилось тільки для своєї родини. Ця ж інформація свідчить про розходження у часі хохулі і ондатри (мін 10 років).

Інформація 5–2. *Місце і дата:* с. Боброве поблизу оз. Боброве, Луганська обл., 03/07/01 (запис І. Загороднюк, О. Кондратенко). *Респондент:* Соловйов Микола Валентинович, був «егерем по рибі і полюванню», бл. 50 рр.

Ключові дані: Раніше хохуля тут була, ще була у 66–67 рр. Хохуля була, як було болото, було багато води, сосни не було, був степ з гайками (багато їх було), а в кожному гайку був лиманчик. Бобра теж було чимало. Свердловини згубили всю воду. Зараз працює лише дві, а загалом тут їх: 19 на горі (Бобровська група) та 13 навколо озера. Ондатра з'явилась у 80-х (не бачив до 85 р.), значно пізніше того, як зникла хохуля. Сам бачив 3–4 рази хохулю, в Бобровому озері. Це було в ериках. Одного разу, ще як бігав пацаном (тобто бл. 1965 р. — І. З.), бачив, як хохуля сиділа на березі.

Коментар: Інформація важлива для уточнення часу і розуміння причин зникнення виду внаслідок інтенсивного водозабору і незворотних змін якості місць помешкання хохулі.

Інформація 5–3. *Місце і дата:* оз. Боброве поблизу с. Боброве, недалеко від Сіверодонецька, Луганська обл., 03/07/01 (запис І. Загороднюк). *Респонденти:* Рибак-підводник (гідрокостюм, ласти, маска), бл. 55–60 рр.

Ключові дані: Рибалить під водою на озерах цього району десь з 70-го року, на ділянці від Борової до Деркулу. Добре знає, зокрема, озера цього району Боброве, Кривеньке, Клешня тощо. Про хохулю, звісно, чув, проте жодного факту не знає. Розповів, що раніше фауна гідробіонтів була значно більш різноманітна, було більше риби, були і раки.

Коментар: рибак пройшов під водою десятки кілометрів вздовж берегів заплавлених озер Дінця, проте за весь час такого рибальства (близько 30 років) — жодної зустрічі хохулі чи її нір. Зменшення «рибності» водойм — очевидний наслідок відсутності повеней і ознака деградації заплави.

Інформація 5–4. *Місце і дата:* оз. Біляївське, між с. Трьохізбенка і Муратове, Слов'янськський р-н, Луганська обл., 03/07/01 (запис І. Загороднюк та О. Кондратенко). *Респонденти:* Два «громадських інспектори» на рейді по браконьєрам, один — головний санітарний лікар (Кошкін-?), другий — головний екологічний інспектор району, бл. 50–55 рр.

Ключові дані: Нічого конкретного не знають, слово хохуля вимовляють з численними помилками, після нашої розповіді про звіра ніяких згадок не з'явилось. У браконьєрів такої здобичі також ніколи не бачили. «Тут такого звіра немає, може раніше і був, проте не залишилось і згадок».

Коментар: хоч посада і «зобов'язує», про хохулю нічого не знають.

Кондрашівська діляниця (Айдар–Деркул)

Інформація 6–1. *Місце і дата:* смт. Станично-Луганське, Луганська обл., 25/08/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Солодовніков Анатолій Семенович, кол. керівник заповідника «Придінцівська заплава», 65–70 р.

Ключові дані: Хохулю знає добре, вона мешкала в заповіднику приблизно до кінця 80-х років, потім зникла. Зникнення пов'язує з падінням рівня ґрунтових вод в заплавах озерах. Окрім того, зростання щільності кабанів, які часто розривають береги, помітно позначилось на характері берегів і біляводної рослинності, що теж погіршило умови існування хохулі.

Коментар: Добре знає станичанську діляницю заплави і поведки місцевих бракон'єрів, інформація про нові знахідки виду напевно не пройшла би повз нього. Результати обстеження озер і численні сліди інтенсивної їх експлуатації свідчать про відсутність тут виду.

Інформація 6–2. *Місце і дата:* смт. Станично-Луганське, Луганська обл., 22/08/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Левенець Діана Григорівна, вчитель біології Кондрашівської середньої школи.

Ключові дані: «Хохулю знаю лише за рисунками, проте легко відрізняю від ондатри чи водяної нориці». У березні 1994 р. схожу на хохулю слабу тварину бачили на березі Дінця в районі «Рятувального пляжу» в окол. смт. Станично-Луганське.

Коментар: Інформація випадкова, і спостереження не пряме (переказ), проте така ситуація можлива: це був час весняного підйому води, і звір міг прийти зверху (проте великих повеней вже тоді не було).

Інформація 6–3. *Місце і дата:* смт. Станично-Луганське, Луганська обл., 22/08/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Денисов В. Л., головний мисливствознавець Станично-Луганського ДЛМГ.

Ключові дані: Подібного звіра в угіддях Станично-Луганського ДЛМГ немає. Ні сам респондент, ні його колеги хохулю не спостерігали, проте такий вид раніше згадували у 50–60-х роках. На його думку, хохулі тут немає.

Коментар: з огляду на фах респондента, можна говорити, що «відсутність інформації — теж інформація»: виду тут немає, хоча раніше був.

Інформація 6–4. *Місце і дата:* смт. Станично-Луганське, Луганська обл., 23/08/01 (записав О. Кондратенко). *Респондент:* [ім'я?], головний мисливствознавець Станично-Луганського УТМР.

Ключові дані: Такого звіра знає лише за рисунками, у місцевих (станично-луганських) угіддях такого немає, і ні рибалки, ні мисливці його ніколи не згадували. Чув про наявність хохулі в Луганському заповіднику {тобто Станично-Луганський р-н}, яка потім там зникла.

Коментар: Заслужує на увагу вираз «потім зникла», з чого можна припустити, що хохулю тут раніше шукали, про що відомо загалом, і що хтось до нас впевнився і впевнив інших, що хохулі в заплаві немає.

Інформація 6–5. *Місце і дата:* окол. станції (та однойменної біостанції) Ново-Ільєнко, Станично-Луганський р-н, Луганська обл., 07/01 (запис Т. Соловйова). *Респондент:* мешканець району Микола Михайлович (вік?).

Ключові дані: Хохулю добре знає. 30 років тому [тобто бл. 1970 р.] особисто бачив хохулю (так сам стверджує, впевнено) на березі р. Деркул. Після того ніколи хохулю не бачив і від інших про неї не чув.

Коментар: Заплава Деркулу є відносно слабо розвиненою, і дотепер вид тут ніколи не відмічали, що робить цю інформацію унікальною, проте нічим більше не підтверджено. Приблизно у ті самі роки (можливо, трохи пізніше) в цих місцях з'явилася ондатра, що і міг запам'ятати резидент.

Басейн Дінця загалом (точка зору зоологів)

Інформація 7–1. *Місце і дата:* м. Луганськ, Луганська обл., 09/07/01 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* Ветров Віталій, зоолог, бл. 30–35 рр.

Ключові дані: Хохулю знає, проте за роки своїх досліджень у заплаві Дінця її не зустрічав. У 50–60-х роках хохуля мешкала у Кременських озерах, була вона і в Луганському заповіднику (Придінцівська заплава), де у 1979 р. її здобув В. Сулик, тоді співробітник заповідника. Про пізніші зустрічі не чув. В зоологічному музеї Луганського університету є 2–3 чучела, місце і час здобування яких не відомі. Можливо, вид зберігся в озерах Кременського ДЛМГ, зокрема в Серебрянському та Веригінському лісництвах.

Коментар: Добре знає заплаву Дінця і місцеву фауну, пройшов із нами всю заплаву. У те, що вид дотепер зберігся на Дінці, схоже, зовсім не вірить, знахідка хохулі його напевно б здивувала.

Інформація 7–2. *Місце і дата:* м. Луганськ, Луганська обл., 26/01/2001 (запис О. Кондратенко). *Респондент:* [Сулик] Володимир Григорович, науковий співробітник Лабораторії кадастру і моніторингу природно-заповідних об'єктів Луганщини при ЛДПУ, колишній співробітник Луганського заповідника і керівник відділення «Придінцівська заплава», бл. 50–55 рр.

Ключові дані: Вид існував в Придінцівській заплаві до 80 рр. Зустрічався рідко, поодинокі знахідки були в озерах Став, Солдатське, Піщане, Красне-ньке і в заболоченій стариці Грузьке. В останньому місці вид здобутий Суликом під час обліків пастками дрібних ссавців. Після цього — жодної зустрічі. В той самий час подібних звірів (хохуля?) бачили рибалки на скидному каналі Станично-Луганського рибгоспу, поблизу с. Болотенне. Зникнення виду в заповіднику пов'язує з кількома причинами: (1) дуже мала площа придатних для хохулі місць, (2) падіння рівня ґрунтових вод і пересихання озер (зокрема, оз. Солдатське зараз зникло), (3) тиск з боку хижаків (норка, тхір, лис, борсук, єнот), а також кабана, (4) конкуренція за місця мешкання з ондатрою. Малоімовірно, проте можна шукати вид в озерах Кременського ДЛМГ, а також в озерах Слов'яносербського р-ну та у низинах річок Красна та Айдар, які зазнали найменших антропогенних змін.

Коментар: Один із найдосвідченіших зоологів і мисливців Луганщини і єдиний, хто ловив цей вид, добре знав його побут і розумів причини згасання донецької популяції. Ця інформація є однією з найцінніших.

Ігор Загороднюк та Олександр Кондратенко

Рис. 6. Хохуля (рисунок Г. Глікмана).

Fig. 6. Russian Desman (drawing by G. Glikman).

Desmana moschata в басейні Сіверського Дінця
Київ: Українське теріологічне товариство, 2002

АНАЛІЗ ДАНИХ І ПРОПОЗИЦІЇ ДО ПЛАНУ ДІЙ

Темпи згасання популяцій

Анкетні дані, отримані від досвідчених мисливствознавців, природоохоронців, зоологів, рибалок і просто браконьєрів, а також результати проведених нами нових теренових досліджень в заплаві дозволяють дійти до певних узагальнень, які викладено далі. Результати аналізу всіх зустрічей виду в заплаві Дінця, отримані на підставі опитування мисливствознавців мисливців, рибалок, зоологів і природоохоронців та наших пошуків виду на основних ділянках Сіверського Дінця зведено у таблиці 4.

Добрий час існування виду

Про стан популяцій хохулі у довоєнні роки свідчать численні публікації Вальха, Мигуліна, Селезньова, Шарлеманя та багатьох інших дослідників. Тоді лише у межах Хохулевого господарства у Кременській чисельність місцевої популяції хохулі оцінювали у 1,5–3,0 тисячі особин [Селезньов, 1936; Мигулін, 1938 та ін.], проте така інформація зараз вже не згадується, і більшість таких озер також давно зникли.

Зі слів місцевого населення, хохуля тут зустрічалась у помітній кількості у середині 50-х років. Відповідно, і найбільша кількість згадок про цей вид випадає на 50–60-ті роки, на час повоєнного покращання життя.

Варто врахувати, що ті часи віддалені від нас на 30–40 років, і від часу самостійних виходів на лави наших сучасних респондентів (тобто коли їм виповнилось 15–16 років) до сьогодення (+30–40 років) пам'ять про вид могла ясно зберегтися лише у тих з них, кому зараз вже виповнилось 50–60 років⁶. Очевидно, саме тому найповніші та правдиві повідомлення надійшли до нас від старожилів, 60–70-літніх, натомість молодші респонденти — 30–40 річні — про цей вид фактично нічого не знають.

⁶ Часто такі респонденти вказують про зустрічі з видом в час, «коли ще бігав пацаном», проте цей час оцінюють у «років 20 тому» (мало би бути 30–35 років тому).